

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

دانشکده کشاورزی

گروه ترویج و توسعه روستایی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته ی مهندسی کشاورزی
گرایش توسعه روستایی

عنوان پایان نامه

**بررسی پیامدهای اجتماعی – اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک بر جوامع
روستایی همجوار**

استاد راهنما:

دکتر کیومرث زرافشانی

استاد مشاور :

دکتر امیرحسین علی بیگی

نگارش:

سمیره صی محمدی

بهمن ماه ۱۳۹۰

فصل اول

۱-۱- مقدمه.....	۲
۲-۱- بیان مسئله.....	۳
۳-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق.....	۴
۴-۱- هدف تحقیق.....	۵
۵-۱- سئوالات تحقیق.....	۵
۶-۱- محدودیت‌های تحقیق.....	۵
۷-۱- محدوده‌های تحقیق.....	۶
۸-۱- تعاریف واژگان کلیدی.....	۶

فصل دوم

۱-۲- سهم توسعه‌ی کشاورزی در توسعه روستایی.....	۸
۲-۲- نقش صنایع فرآوری محصولات کشاورزی در توسعه روستایی.....	۱۰
۳-۲- ارزشیابی طرح‌های توسعه روستایی.....	۱۲
۴-۲- ارزیابی پیامدهای اجتماعی و اقتصادی.....	۱۵
۵-۲- پیامدهای اجتماعی و تغییرات اجتماعی.....	۱۷
۶-۲- پیامدهای اجتماعی - اقتصادی ایجاد صنایع فرآوری محصولات کشاورزی.....	۱۹
۱-۶-۲- پیامدهای اجتماعی صنایع تبدیلی در روستا.....	۲۰
۲-۶-۲- پیامدهای اقتصادی ایجاد صنایع تبدیلی در روستا.....	۲۲

فصل سوم

۱-۳- روش تحقیق.....	۲۷
۲-۳- روش گردآوری داده‌ها.....	۲۷
۱-۲-۳- مصاحبه انفرادی.....	۲۸
۲-۲-۳- مصاحبه گروه متمرکز.....	۲۸
۳-۲-۳- ارزیابی مشارکتی روستا.....	۲۹
۱-۳-۲-۳- نقشه‌ی منابع.....	۲۹
۲-۳-۲-۳- ماتریس رتبه‌بندی.....	۳۰
۳-۳-۲-۳- درخت مشکلات و ریشه‌ها (علت- تأثیر).....	۳۰
۳-۳- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها.....	۳۰

۳۱	۱-۳-۳- تحلیل محتوا.....
۳۱	۱-۱-۳-۳- مراحل تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از تکنیک تحلیل محتوا.....
۳۲	۲-۳-۳- سیستم دینامیکی.....
۳۳	۱-۲-۳-۳- روند اجرای مدل سیستم دینامیکی.....
۳۶	۴-۳- جامعه‌ی مورد مطالعه.....
۳۷	۵-۳- مثلث سازی.....
۳۸	۶-۳- روایی و پایایی.....

فصل چهارم

۳۹	۱-۴- نتایج حاصل از ارزیابی مشارکتی روستایی.....
۴۲	۱-۱-۴- نقشه‌ی منابع.....
۴۵	۲-۱-۴- ماتریس رتبه‌بندی.....
۴۷	۳-۱-۴- درخت مشکلات و ریشه‌ها (علت- تأثیر).....
۴۸	۲-۴- نتایج حاصل از تحلیل محتوای مصاحبه‌ها.....
	۱-۲-۴- تغییرات اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین‌تاک بر منطقه‌ی الهیارخانی و
۴۸	میان‌دربند.....
۴۸	۱-۱-۲-۴- تغییر در وضعیت اشتغال.....
۴۹	۲-۱-۲-۴- تغییر در هزینه‌ی حمل و نقل محصول.....
۵۰	۳-۱-۲-۴- تغییر در قیمت زمین‌های کشاورزی و مسکونی.....
۵۰	۴-۱-۲-۴- ترویج کشت گوجه‌فرنگی.....
	۲-۲-۴- پیامدهای اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین‌تاک بر منطقه‌ی الهیارخانی و
۵۰	میان‌دربند.....
۵۱	۱-۲-۲-۴- افزایش درآمد و بهبود وضع اقتصادی.....
۵۱	۲-۲-۲-۴- بکارگیری روش‌های نوین کشت.....
	۳-۲-۴- تغییرات اجتماعی شرکت کشت و صنعت روژین‌تاک بر منطقه‌ی الهیارخانی و
۵۵	میان‌دربند.....
۵۵	۱-۳-۲-۴- ترافیک.....
۵۵	۲-۳-۲-۴- آلودگی صوتی.....

۴-۲-۴- پیامدهای اجتماعی شرکت کشت و صنعت روژین تاک بر منطقه‌ی الهیارخانی و	
۵۶.....	میان‌دربند.....
۴-۲-۴-۱- مهاجرت معکوس.....	۵۶.....
۴-۲-۴-۲- انسجام گروهی.....	۵۶.....
۴-۲-۴-۳- افزایش سطح رفاه و گرایش به تحصیل.....	۵۷.....
۴-۲-۴-۴- توجه مسئولین به منطقه.....	۵۷.....
۴-۲-۴-۴- تصادف.....	۵۸.....
۴-۲-۴-۵- سلامت اجتماعی.....	۵۸.....
۳-۴- تحلیل دینامیکی تغییرات و پیامدهای اجتماعی- اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک	
۶۲.....	بر منطقه‌ی الهیارخانی و میان‌دربند.....
۳-۴-۱- روابط علت - معلولی بین متغیرها (تغییرات و پیامدهای اقتصادی - اجتماعی)	
۶۲.....	شرکت روژین تاک.....
۳-۴-۲- نمودار حالت- جریان متغیرها (تغییرات و پیامدهای اقتصادی - اجتماعی) شرکت	
۶۴.....	روژین تاک.....
۳-۴-۳- تحلیل حساسیت و بررسی رفتار مدل.....	۶۵.....
فصل پنجم	
۵-۱- نتیجه‌گیری و بحث.....	۷۴.....
۵-۱-۱- تغییرات و پیامدهای اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک بر منطقه‌ی الهیارخانی	
۷۴.....	و میان‌دربند.....
۵-۱-۲- تغییرات و پیامدهای اجتماعی شرکت کشت و صنعت روژین تاک بر منطقه‌ی الهیارخانی	
۷۷.....	و میان‌دربند.....
۵-۲- پیشنهادات.....	۷۹.....
۸۰.....	فهرست منابع.....

فهرست شکل‌ها

صفحه

شکل

شکل (۱-۲) درخت نظریه‌های ارزشیابی ۱۲	
شکل (۲-۲) سطوح ارزشیابی بنت ۱۳	
شکل (۳-۲) مدل مفهومی تحقیق ۲۵	
شکل (۱-۴) نشست غیر رسمی با اهالی روستای احمدوند قبل از اجرای نقشه‌های منابع ۴۰	
شکل (۲-۴) ایجاد فرصت برای کشاورزان به منظور ابراز دیدگاه‌های خود ۴۰	
شکل (۳-۴) اجرای نقشه منابع توسط کشاورزان روستای احمدوند ۴۱	
شکل (۴-۴) گروه‌بندی کشاورزان در گروه‌های ۴-۵ نفره و هدایت آن توسط تسهیل‌گر ۴۱	
شکل (۵-۴) ورود تسهیل‌گر به جمع گروه به منظور تشویق آن‌ها به ترسیم نقشه ۴۲	
شکل (۶-۴) نقشه‌ها در شرف تکمیل شدن ۴۲	
شکل (۷-۴) جمع‌بندی و آماده برای ارائه ۴۳	
شکل (۸-۴) سرگروه در حال ارائه نقشه‌هایی که توسط خود آنان تهیه شده ۴۴	
شکل (۹-۴) تشریح نقشه‌های منابع توسط سرگروه‌ها ۴۴	
شکل (۱۰-۴) نمونه‌ای از نقشه منابع ۴۵	
شکل (۱۱-۴) ماتریس رتبه‌بندی از کشت‌های غالب روستای احمدوند قبل از تأسیس شرکت روژین‌تاک ۴۶	
شکل (۱۲-۴) ماتریس رتبه‌بندی از کشت‌های غالب روستای احمدوند بعد از تأسیس شرکت روژین‌تاک ۴۶	
شکل (۱۳-۴) درخت مشکلات (علت-تأثیر) روستای احمدوند ۴۷	
شکل (۱۴-۴) دیاگرام علت - معلولی تغییرات و پیامدهای اجتماعی-اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین‌تاک در منطقه الهیارخانی و میان‌دربند ۶۴	
شکل (۱۵-۴) نمودار حالت- جریان متغیرها(تغییرات و پیامدهای اجتماعی-اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین‌تاک ۶۵	
شکل (۱۶-۴) متغیر حالت، روند درآمد کشاورزان از بدو تأسیس روژین‌تاک تا کنون ۶۶	
شکل (۱۷-۴) متغیر جریان، نرخ افزایش درآمد کشاورزان از بدو تأسیس روژین‌تاک تا کنون ۶۶	
شکل (۱۸-۴) متغیر کمکی هزینه سالانه خانوار از بدو تأسیس روژین‌تاک تا کنون ۶۷	
شکل (۱۹-۴) متغیر کمکی هزینه تعمیر خودرو از بدو تأسیس روژین‌تاک تا کنون ۶۷	
شکل (۲۰-۴) متغیر کمکی درآمد مشاغل از بدو تأسیس روژین‌تاک تا کنون ۶۸	

فهرست شکل‌ها

صفحه

شکل

-
- شکل (۴-۲۱) متغیر کمکی رفاه اجتماعی- اقتصادی کشاورزان از بدو تأسیس روژین تاک تا کنون ۶۸
- شکل (۴-۲۲) متغیر کمکی توسعه زیرساخت‌ها در منطقه از بدو تأسیس روژین تاک تا کنون ۶۹
- شکل (۴-۲۳) متغیر کمکی توسعه اجتماعی- اقتصادی منطقه از بدو تأسیس روژین تاک تا کنون ۶۹
- شکل (۴-۲۴) متغیر کمکی مهاجرت از بدو تأسیس روژین تاک تا کنون ۷۰
- شکل (۴-۲۵) متغیر جریان روند افزایش جمعیت منطقه از بدو تأسیس روژین تاک تا کنون ۷۰
- شکل (۴-۲۶) متغیر حالت روند جمعیت منطقه از بدو تأسیس روژین تاک تا کنون ۷۱
- شکل (۴-۲۷) متغیر کمکی بار ترافیکی منطقه از بدو تأسیس روژین تاک تا کنون ۷۱
- شکل (۴-۲۸) متغیر کمکی تصادف در منطقه از بدو تأسیس روژین تاک تا کنون ۷۲

فهرست جداول

صفحه

جدول

جدول (۱-۳) معادلات متغیرهای حالت، جریان، کمکی و ضرایب ثابت	۳۴
جدول (۱-۴) تغییرات و پیامدهای اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک بر منطقه الهیارخانی و میان‌دریوند	۵۲
جدول (۲-۴) تغییرات و پیامدهای اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک بر منطقه الهیارخانی و میان‌دریوند	۵۹

فصل اول

طرح تحقیق

امروزه توسعه‌ی روستایی به منظور بهبود زندگی اقتصادی و اجتماعی روستاییان به کانون توجه بسیاری از صاحب‌نظران و برنامه‌ریزان تبدیل شده است. یکی از راهبردهای توسعه‌ی روستایی، توجه به توان و امکانات تولیدی نواحی روستایی چه از نظر توانمندی‌های طبیعی و چه از نظر نیروی انسانی و بهره‌گیری هرچه بیشتر از منابع محلی می‌باشد. برخی از صاحب‌نظران معتقدند توان ماندگاری هر کشوری در جهان بر تحول کنونی، تابعی از میزان بهره‌برداری از منابع محلی آن کشور است (اسپیل^۱، ۲۰۰۴). از این رو متولیان توسعه‌ی روستایی در برنامه‌ریزی‌های خود سیاست‌های جدیدی را جهت استفاده از منابع محلی و بهبود زندگی مردم در راستای نیل به توسعه‌ی کشاورزی اتخاذ نموده‌اند. در طول چند دهه‌ی اخیر کشورهای توسعه یافته، نهادهای بین‌المللی همچون بانک جهانی، فائو، برنامه‌ی عمران ملل متحد و همچنین سازمان‌های غیردولتی اقدام به اجرای پروژه‌هایی در جهت توسعه‌ی مناطق روستایی کرده‌اند. این پروژه‌ها با هدف توسعه‌ی کشاورزی، کمک به مردم روستایی و افزایش درآمد آن‌ها به اجرا درآمده‌اند (یابی و افاری^۲، ۲۰۰۹).

در کشورهای جهان سوم از جمله ایران نیز می‌توان هر ساله شمار بسیاری از این پروژه‌ها را همچون ساخت سد، جاده، راه‌اندازی کارخانجات صنعتی و صنایع فرآوری محصولات کشاورزی و... مشاهده نمود. اگرچه این پروژه‌ها برای بهبود زندگی مردم روستا به کار گرفته شده‌اند، اما در اغلب اوقات این پروژه‌ها بدون در نظر گرفتن پیامدهایی که در محیط به جای می‌گذارند به اجرا درآمده‌اند و مشخص نیست که چه پیامدهای مثبت و منفی متعددی در محیط روستا و برای مردم به دنبال داشته است (رضایی مقدم و همکاران ۲۰۰۵، احمدوند و کرمی ۲۰۰۹). از آنجا که این‌گونه فعالیت‌های توسعه‌ای به ظاهر ماهیت فنی دارند، تا سه دهه‌ی قبل، کارشناسان توسعه نسبت به ماهیت اجتماعی آن‌ها و تأثیرات گسترده‌ای که در زندگی مردم ایجاد نموده، بی‌توجه بودند. این در حالی است که هر ساله تعداد زیادی از این‌گونه فعالیت‌های توسعه‌ای انجام شده، بدون این که به پیامدهای کوتاه مدت و بلند مدت آن‌ها توجه شود (فاضلی، ۱۳۸۹).

همان‌طور که بیان شد یکی از برنامه‌های توسعه‌ی روستایی راه‌اندازی صنایع فرآوری محصولات کشاورزی و همچنین کشت و صنعت‌ها در مناطق روستایی و حومه‌ی شهرها می‌باشد. این صنایع با هدف

---

1. Seipel
2. Yabi & Afari-Sefa

استفاده‌ی بهینه از منابع محلی، جلوگیری از ضایعات کشاورزی، افزایش سطح درآمد و افزایش سهم اشتغال صنعتی در مناطق روستایی ایجاد شده‌اند (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۶). اگرچه این کارخانجات با هدف بهبود زندگی مردم در مناطق روستایی احداث می‌شوند، با این حال نباید پیامدهای اجتماعی - اقتصادی آن‌ها را نادیده گرفت؛ لذا در این مطالعه به بررسی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک که از جمله صنایع فرآوری محصولات کشاورزی است، پرداخته شده است. این شرکت در راستای برنامه‌های توسعه‌ی روستایی در سال ۱۳۸۱ در منطقه‌ی الهیارخانی واقع در جاده‌ی کامیاران شهرستان کرمانشاه در همجواری روستاهای تازه‌آباد، نظام‌آباد، توللی، احمدوند، تپه افشار و سرابله، با هدف استفاده از منابع محلی، توسعه‌ی کشاورزی و افزایش درآمد مردم راه‌اندازی شده است. با وجود این که نزدیک به یک دهه از فعالیت شرکت مزبور می‌گذرد با این حال تا کنون مطالعه‌ی جامع در خصوص پیامدهای اقتصادی - اجتماعی آن بر جوامع روستایی همجوار صورت نگرفته است. از این رو هدف از پژوهش حاضر بررسی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک بر جوامع روستایی همجوار آن می‌باشد.

۱-۲- بیان مسئله

برخی از مسئولین استان به پیامدهای ضد و نقیض شرکت کشت و صنعت روژین تاک اشاره دارند (مصاحبه، ۱۳۹۰). از طرفی تغییراتی که این شرکت در منطقه به وجود آورده است و نیز پیامدهایی که به دنبال داشته است برای خود مسئولین نیز مشخص نیست. در نتیجه هرگونه برنامه‌ریزی منطقه‌ای ممکن است بدون اطلاع از پیامدها و یا تغییرات ایجاد شده‌ی طرح‌های دیگر، مشکلات و نابسامانی‌هایی را برای استان به دنبال داشته باشد. از این رو در این مطالعه به ارزیابی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک پرداخته شده است، زیرا تا کنون مطالعه‌ی جامعی که پیامدهای اجتماعی و اقتصادی این شرکت را به طور همزمان مورد توجه قرار داده باشد، صورت پذیرفته و ثانیاً پیامد فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی این شرکت بر روستائیان و بهره‌برداران و همچنین تغییراتی که ایجاد کرده است، کماکان ناشناخته و مبهم است. بسیاری از آنچه که ما به عنوان پیامد مورد توجه قرار می‌دهیم در واقع پیامد نبوده، بلکه تغییراتی هستند که در اثر اجرای پروژه ایجاد می‌شوند و ممکن است به تدریج به پیامد تبدیل گردند. پیامد و تغییر دو مقوله‌ی جدا از هم می‌باشند، لذا تمایز بین این دو از اهمیت بسزایی برخوردار است. در ضمن تغییرات در طی زمان و با توجه به ساختار جامعه‌ی میزبان به پیامد مبدل گشته و چه بسا پیش‌بینی تغییرات مهم‌تر باشد، چرا که با پیش‌بینی تغییرات تا حدی می‌توان از بروز پیامدهای منفی جلوگیری نمود و یا روند پیامدهای اجتماعی - اقتصادی را به شکلی واقعی‌تر و ملموس‌تر مورد سنجش قرار داد.

طرح‌های توسعه‌ی روستایی بالاخص صنایع فرآوری محصولات کشاورزی پیامدهای متفاوتی برای بهره‌برداران و روستاییان به همراه داشته است. اما مطالعات محدودی در زمینه‌ی ارزیابی پیامدهای اجتماعی و اقتصادی آن‌ها صورت گرفته است. اکثر این مطالعات بیشتر به سنجش پیامدهای اقتصادی، منافع مالی و درآمدی حاصل از استقرار این صنایع در روستا پرداخته‌اند. حال با توجه به آنچه اشاره گردید، مسئله‌ای که پژوهشگر را به این مطالعه علاقمند نمود این بود که شرکت کشت و صنعت روژین تا ک منجر به بروز چه تغییراتی در منطقه شده است و در پس آن چه پیامدهای اقتصادی و اجتماعی به دنبال داشته است.

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

سنجش پیامدهای اجتماعی- اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تا ک این امکان را به وجود می‌آورد که به نقد و بررسی پیامد این نوع فعالیت‌ها بر ایجاد اشتغال، افزایش درآمد و افزایش تولید محصولات کشاورزی پرداخت. از سویی دیگر این مطالعه می‌تواند به مکان‌یابی و امکان‌سنجی کارخانجات صنایع تبدیلی کمک نماید، بدین صورت که با روشن شدن پیامدهای مثبت و منفی به مسئولین امر یاری می‌رساند تا برای تعیین مکان استقرار این صنایع، برنامه‌ریزی مؤثری انجام دهند. ارزیابی پیامدهای اجتماعی- اقتصادی شرکت می‌تواند در طراحی و ارتقای کیفیت پروژه تأثیرگذار باشد و به مدیریت پروژه کمک کند. همچنین با این پیامد سنجی می‌توان به بررسی روند مهاجرت پرداخت و به برنامه‌ریزان توسعه‌ی روستایی و جوامع تحت پوشش پروژه کمک کرد تا درک بهتر و عمیق‌تری از روند مهاجرت داشته باشند. ارزیابی پیامدهای اجتماعی- اقتصادی شرکت روژین تا ک می‌تواند مقولات اجتماعی و اقتصادی که به عنوان ریسک و یا فرصت برای پروژه تلقی می‌شوند، شناسایی و ارزیابی کند. حال با توجه به این که ارزیابی پیامدهای اجتماعی- اقتصادی زیر بنای مطالعات سنجش ریسک^۱ است. از این رو با سنجش پیامدهای اجتماعی- اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تا ک می‌توان تا حدودی ریسک اجتماعی و اقتصادی چنین طرح‌هایی را پیش‌بینی و مدیریت کرد؛ لذا یکی از دستاوردهای این مطالعه سنجش ریسک برای پروژه‌های آتی در منطقه می‌باشد. بدین صورت که برنامه‌ریزان مرکز توسعه‌ی روستایی استانداری کرمانشاه و جهاد کشاورزی استان می‌توانند از نتایج این مطالعه به منظور کاهش ریسک احتمالی پروژه‌های آینده در مناطق روستایی بهره بگیرند.

۱-۴- هدف تحقیق

هدف از این پژوهش بررسی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک در جوامع روستایی همجوار بود.

۱-۵- سؤالات تحقیق

- شرکت کشت و صنعت روژین تاک منجر به بروز چه تغییرات اجتماعی در جوامع روستایی همجوار شده است؟
- شرکت کشت و صنعت روژین تاک چه پیامدهای اجتماعی در جوامع روستایی به جای گذاشته است؟
- شرکت کشت و صنعت روژین تاک منجر به بروز چه تغییرات اقتصادی در جوامع روستایی همجوار شده است؟
- شرکت کشت و صنعت روژین تاک چه پیامدهای اقتصادی در جوامع روستایی به جای گذاشته است؟

۱-۶- محدودیت‌های تحقیق

از جمله محدودیت‌های این تحقیق دسترسی به منابع دست دوم مربوط به ارزیابی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی صنایع فرآوری محصولات کشاورزی در ایران بود. همچنین با توجه به ماهیت کیفی این پژوهش، جمع‌آوری داده‌ها وقت زیادی را به خود اختصاص داد و مستلزم هماهنگی‌های قابل توجهی بود. در واقع، مصاحبه که یکی از تکنیک‌های جمع‌آوری داده در روش‌های کیفی است، منجر به برداشت‌های دوگانه‌ای از سوی پاسخگویان نسبت به پرسش مورد نظر می‌شود، لذا پژوهشگر را با مشکل مواجه ساخت. همچنین با توجه به ملموس بودن پیامدهای اقتصادی، پاسخگویان عمدتاً بر این پیامدها تأکید داشتند و توجه آن‌ها در بیان پیامدهای اجتماعی یکی از محدودیت‌های تحقیق حاضر بود.

۱-۷- محدوده‌های تحقیق

این تحقیق به جهات ذیل محدود می‌شود:

الف - موضوعی: محدوده‌ی موضوعی این تحقیق، بررسی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی شرکت کشت و صنعت روژین تاک در جوامع روستایی همجوار می‌باشد.

ب- جغرافیایی: محدوده‌ی جغرافیایی این تحقیق، استان کرمانشاه، شهرستان کرمانشاه، منطقه‌ی الهیارخانی و میان‌دربند می‌باشد. شهرستان کرمانشاه با وسعتی بالغ بر ۸۵۴۷ کیلومتر مربع در غرب کشور، در استان کرمانشاه با ارتفاع متوسط ۱۴۱۰ متر از سطح دریا، بین ۴۷ درجه و ۴ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی، و ۳۴ درجه و ۱۳ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۳۳ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. این شهرستان از شمال غربی به شهرستان کامیاران، و از غرب به شهرستان دالاهو و اسلام‌آباد غرب، از جنوب به شهرستان شیروان چرداول و از شرق به شهرستان‌های بیستون و هرسین محدود می‌شود. بر اساس آخرین تقسیمات سیاسی اخذ شده از استانداری، شهرستان کرمانشاه متشکل از ۴ بخش به نام‌های مرکزی، فیروزآباد، کوزران و ماهیدشت، ۱۳ دهستان و ۸۱۵ روستا می‌باشد. این شهرستان از نظر مورفولوژی کشیده و در امتداد شمالی - جنوبی، در میان مجموعه‌ای از کوهستان‌ها واقع شده است. شهرستان کرمانشاه از لحاظ هیدرولوژیکی شامل رودخانه‌های اصلی راز آور، قره‌سو و آب شوران می‌باشد. متوسط دمای سالیانه شهرستان طی دوره آماری ۸۶- ۶۹ حدود ۱۵ درجه‌ی سانتی‌گراد گزارش شده است. متوسط بارندگی سالیانه‌ی آن ۴۵۸/۸ میلی‌متر می‌باشد. شهرستان کرمانشاه با بیش از ۲۸۹۵۰۱ هزار هکتار زمین قابل کشت، بیش از ۳۰ درصد از اراضی کشت استان کرمانشاه را به خود اختصاص داده است. از اراضی زیر کشت شهرستان کرمانشاه، کمتر از ۶۶۹۶۲ هزار هکتار آبی و حدود ۲۲۲۵۳۹ هزار هکتار به صورت دیم کشت می‌شود (سازمان جهاد کشاورزی، ۱۳۸۹).

ج- زمانی: محدوده‌ی زمانی این تحقیق در سال ۱۳۹۰-۱۳۸۹ می‌باشد.

۱-۸- تعاریف واژگان کلیدی

- **تغییر:** نتیجه‌ی کوتاه مدت برنامه‌های توسعه‌ای است و در درازمدت به صورت مستقیم و غیرمستقیم منجر به بروز پیامدهای مختلفی می‌شود. تغییرات خود به تنهایی پیامد نبوده بلکه مسبب ایجاد پیامد هستند.

- **پیامد:** اثر یا نتیجه‌ی یک فعالیت توسعه‌ای است که به صورت مستقیم یا غیر مستقیم، خواسته یا ناخواسته (مثبت یا منفی) در درازمدت بروز می‌کند.

فصل دوم

مروری بر ادبیات تحقیق

در این فصل ابتدا به ارائه‌ی مفاهیم توسعه‌ی روستایی، توسعه‌ی کشاورزی، نقش صنایع تبدیلی در توسعه‌ی روستایی، لزوم ارزیابی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی طرح‌های توسعه پرداخته خواهد شد. با توجه به محدود بودن ادبیات موضوع از هرگونه پراکنده‌گویی پرهیز شده است. در نهایت و در پایان این فصل مروری بر مطالعات میدانی خواهیم داشت.

۲-۱- سهم توسعه‌ی کشاورزی در توسعه‌ی روستایی

امروزه اهمیت توسعه‌ی روستایی و نقش کلیدی آن در توسعه و پیشبرد اهداف کشور بر کسی پوشیده نیست تا جایی که از آن به عنوان محور و هدایت کننده‌ی اقتصاد و استقلال کشور نیز یاد می‌شود (رضوانی، ۱۳۸۳). به علاوه نقش مهم روستاها در نیل به خودکفایی و غنای اقتصادی موجب شده که در برنامه‌ی توسعه‌ی اقتصادی - اجتماعی کشور جایگاه خاصی به روستاها اختصاص داده شود. از سوی دیگر بخش کشاورزی از دیر باز به عنوان تأمین کننده‌ی معیشت و اشتغال عمده‌ی روستاها و نیز مواد اولیه و مورد نیاز سایر بخش‌ها نقش مهمی در استقلال اقتصادی کشور عهده دار بوده است، به طوری که در دهه‌های اخیر در مورد جایگاه و اهمیت بخش کشاورزی مباحث نظری بسیاری در قلمرو اقتصاد توسعه و برنامه‌ریزی مطرح شده است (نوری و طباطبایی، ۱۳۸۶).

صاحب‌نظران امر توسعه معتقدند که پشتوانه و محرک توسعه‌ی روستایی، توسعه‌ی کشاورزی است و کشاورزی به عنوان محور اساسی توسعه‌ی روستایی نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کند (جافی^۱، ۱۹۹۸). کشاورزی مهم‌ترین و بزرگ‌ترین پارامتر ثبات و امنیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در روستاها به شمار می‌رود و به عنوان منبع اصلی تأمین درآمد و ایجادکننده‌ی فرصت اشتغال، نقش و اهمیت اساسی در حیات و توسعه‌ی روستایی دارد؛ لذا توسعه‌ی کشاورزی می‌تواند زمینه‌های جذب امکانات و خدمات را در روستا فراهم آورده و عامل مهمی در جلوگیری از بیکاری و پیامدهای منفی و معضلات ناشی از آن باشد (مطیعی لنگرودی و شمسایی، ۱۳۸۸). همچنین توسعه‌ی کشاورزی در بعد محیطی از طریق فعال ساختن اقتصاد

---

1. Jaffee

روستایی، گذشته از این که فضایی فعال برای زندگی ایجاد می‌کند، زمینه‌ی استفاده‌ی مناسب و بهینه از منابع محیطی روستا را نیز فراهم آورده و موجب جلوگیری از مهاجرت‌های روستایی می‌شود (نوری زمان‌آبادی و امینی فسخودی، ۱۳۸۶). بنابراین اهمیت کشاورزی موجب شده که بسیاری از متخصصین، توسعه‌ی کشاورزی را به عنوان شریک توسعه‌ی روستایی تلقی کنند (چمبرز^۱، ۲۰۰۵؛ جافی، ۱۹۹۸). چنانچه در این زمینه نوری زمان‌آبادی و امینی فسخودی به نقل از دسای (۱۳۸۶) معتقدند استراتژی مناسب برای توسعه‌ی روستایی آن است که در بدو امر بر توسعه‌ی کشاورزی تأکید داشته باشد. این بدان علت است که توسعه‌ی کشاورزی می‌تواند موجب افزایش استانداردهای زندگی از یک سو و فقرزدایی و کاهش نابرابری در سطح روستاها گردد.

کشاورزی مهم‌ترین فعالیت روستاییان کشور به شمار می‌رود، اما در سال‌های اخیر عواملی همچون افزایش رشد جمعیت، کاهش سرانه‌ی زمین زراعی، پایین بودن میزان تولید محصولات کشاورزی، بالا بودن هزینه‌ی تولید و میزان بالای ضایعات محصول، کشاورزی را با مشکلات و چالش‌های عدیده‌ای مواجه ساخته است. از جمله مهم‌ترین این چالش‌ها، مشکلات اقتصادی است چرا که بخش کشاورزی ایران در گذشته و در حال حاضر به دلیل عدم قابلیت اشتغال‌زایی در این بخش با پایین بودن میانگین درآمد روستاییان دست به گریبان بوده است (کوهپایی و دربان آستانه، ۱۳۸۱). از این رو بایستی به متنوع‌سازی اقتصاد روستایی و کارا نمودن آن از طریق ایجاد فعالیت‌های اقتصادی به خصوص صنعتی شدن روستاها توجه نمود (مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۲). از نظر پیرز^۲ (۲۰۰۷) معضل بیکاری در مناطق روستایی را تنها از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی می‌توان برطرف نمود. همان‌طور که می‌دانیم نظریه‌ی صنعتی شدن مناطق روستایی، شتاب مضاعفی را به ایجاد اشتغال پایدار در سطح روستاها وارد نمود. این بدان علت بود که استقرار کشت و صنعت‌ها به عنوان تنها راه برون‌رفت از معضل بیکاری و فقرزدایی در مناطق روستایی مناسب تشخیص داده شد. تجربیات بسیاری از کشورهای در حال توسعه نشان می‌دهد زمانی که نیروی کار روستایی به سرعت افزایش می‌یابد، کاهش شکاف درآمدی میان نواحی روستایی و شهری تنها از طریق ایجاد فرصت‌های شغلی مداوم در بخش غیر کشاورزی و به ویژه فعالیت‌های صنعتی مرتبط با بخش کشاورزی معنا می‌یابد (شایان و شاهی اردبیلی، ۱۳۸۶)؛ لذا اولویت مهمی که در تجدید ساختار اقتصادی جوامع روستایی از طریق اتخاذ استراتژی جدید توسعه‌ی روستایی پیشنهاد شده است، ترکیب مناسبی از فعالیت‌های کشاورزی و غیر کشاورزی، به ویژه صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی می‌باشد (طاهرخانی به نقل از چندرا، ۱۳۸۶). با چنین رویکردی بر اساس فرضیه‌ی پیوند متقابل که بر رشد توأمان بخش‌های کشاورزی و غیر کشاورزی تأکید دارد انتظار می‌رود که اشتغال پایدار و مولد تحقق یابد (طاهرخانی، ۱۳۸۶). در این خصوص کشورهای در حال توسعه همچون ایران توسعه‌ی صنایع فرآوری در سطح روستاها را در دستور کار خود قرار داد.

---

1. Chambers
2. Pears

۲-۲- نقش صنایع فرآوری محصولات کشاورزی در توسعه روستایی

ایجاد صنایع در روستا یکی از راهبردهای توسعه بوده که در نواحی روستایی کشورهای در حال توسعه از جمله ایران به اجرا درآمده است و منظور از آن صناعی است که متناسب با مناطق روستایی کشور در قالب صنایع دستی، کوچک و تبدیلی تعریف شده و مکان استقرار آن‌ها در مناطق روستایی از جمله مراکز بخش‌ها، دهستان‌ها و روستاهای اقماری می‌باشد (مرادی و مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۴). صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی دارای ارتباط تنگاتنگ با زیر بخش‌های مختلف کشاورزی بوده و متکی بر انواع فرآورده‌ها و محصولات کشاورزی در روستا هستند (معاونت صنایع و توسعه روستایی، ۱۳۸۳). مطابق تعریف مصوب در کمیسیون اقتصادی هیئت دولت، صنایع تبدیلی و تکمیلی به صناعی اطلاق می‌گردد که به فرآوری و عمل‌آوری مواد نباتی و حیوانی (زراعی، باغی، شیلاتی، دام و طیور، جنگل و مرتع) می‌پردازد (معاونت صنایع و توسعه روستایی، ۱۳۸۳). دفتر صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی (۱۳۸۴) فرآوری را تغییرات فیزیکی، شیمیایی، نگهداری، بسته‌بندی و توزیع محصولات کشاورزی قلمداد می‌کند. بدیهی است که در این فرآیند ایجاد شغل و کسب درآمد را می‌توان تصور نمود. از طرفی تجربیات جهانی نشان می‌دهد که صنایع تبدیلی ضمن تقویت تولیدات روستایی، موجب افزایش بهره‌وری و اشتغال‌زایی شده و عدم توازن منطقه‌ای را کاهش می‌دهند (طاهرخانی، ۱۳۸۶).

به طور کلی هدف از ایجاد و توسعه این صنایع برقراری تعادل، استفاده از منابع موجود، تأمین نیازمندی‌های روستاییان در خود روستا، افزایش سطح رفاه جامعه روستایی و جذب نیروهای منفعل روستا بوده که به دلیل نابرابری‌های موجود ناشی از اقتصاد ناسالم و در پی کسب فرصت‌های شغلی دست به مهاجرت می‌زنند (ازکیا و دربان آستانه، ۱۳۸۳). بنابراین استراتژی ایجاد و توسعه صنایع فرآوری محصولات کشاورزی با توجه به ارتباط مستمر با بخش کشاورزی و دارا بودن امکانات و قابلیت‌های موجود در روستاها، می‌تواند نقش مؤثری در توسعه روستایی ایفا نماید (مطیعی لنگرودی و اردشیری، ۱۳۸۶).

تقدیمی و همکاران (۱۳۸۶) معتقدند، ایجاد صنایع تبدیلی، یکی از راه‌های فقرزدایی، تنوع بخشی به اقتصاد روستایی، اشتغال‌زایی، جلوگیری از مهاجرت روستاییان و تعدیل شکاف موجود بین درآمد خانوارهای روستایی و شهری است؛ لذا کوشش برای ایجاد صنایع به خصوص صنایع تبدیلی جهت استفاده بهینه از منابع محلی و افزایش تولید، اجتناب‌ناپذیر به نظر می‌رسد. این حرکت در بلند مدت ضمن ایجاد اشتغال به توزیع درآمد و تولید پایدار نیز یاری می‌رساند (مطیعی لنگرودی و نجفی کانی، ۱۳۸۵). از این رو ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی به عنوان یکی از طرح‌های توسعه روستایی می‌تواند در جلوگیری از ضایعات محصولات کشاورزی، ایجاد ارزش افزوده در بخش کشاورزی، افزایش سطح درآمد روستاییان، بالا بردن بهره‌وری بخش کشاورزی و افزایش سهم اشتغال صنعتی در مناطق روستایی و در

مجموع به عنوان جزئی از فرآیند توسعه‌ی روستایی ایفای نقش کند. شرکت کشت و صنعت روژین تاک با قدمت بیش از ۱۰ سال در منطقه‌ی الهیارخانی در شهرستان کرمانشاه یکی از مصادیق توسعه‌ی صنایع فرآوری محصولات کشاورزی در غرب کشور است. این شرکت در راستای برنامه‌های توسعه‌ی روستایی در سال ۱۳۸۱ در همجواری روستاهای تازه‌آباد، نظام‌آباد، توللی، احمدوند، تپه افشار و سرابله، با هدف استفاده از منابع محلی، توسعه‌ی کشاورزی و افزایش درآمد مردم راه‌اندازی شده است.

بسیاری از طرح‌های توسعه‌ی روستایی پیامدهایی را برای جوامع محلی به دنبال دارند (رادپیر^۱، ۲۰۰۷؛ مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۶؛ فلویناند^۲، ۲۰۰۷) برخی از پیامدها به طور مستقیم و برخی دیگر غیرمستقیم دینفعان پروژه را تحت تأثیر قرار می‌دهند. هرچند که طرح‌های توسعه معمولاً با نیت خیر به مرحله‌ی اجرا می‌رسند و منافع زیادی را به همراه دارند با این وجود نمی‌توان از پیامدهای آن‌ها چشم‌پوشی کرد. راه‌اندازی کارخانجات در محیط روستا، فقط اشتغال، آبادانی و شادکامی به همراه نمی‌آورند. این در حالی است که برخی از برنامه‌های توسعه‌ای می‌تواند پیامدهای پنهان نیز به دنبال داشته باشد. اگرچه ابتدا عوارض زیست‌محیطی ناشی از آن‌ها به صورت جدی آشکار گردید (نوابخش و ارجمند سیاه‌پوش، ۱۳۸۸)، لیکن به تدریج مشخص شد وضعیت جمعیتی مناطق متأثر از صنعتی شدن به شدت تغییر می‌کند و برهم خوردن تعادل گروه‌های اولیه و ناهمگونی جمعیتی می‌تواند عوارض اجتماعی خطرناکی داشته باشد. افزایش جرم، احساس تبعیض، تضعیف اقتصادهای بومی و نهایتاً شکل‌گیری نگرش‌های منفی نسبت به فعالیت‌های توسعه‌ای، پیامد برنامه‌های توسعه‌ای است که در آن تحلیل هزینه-منفعت اقتصادی تنها معیار تصمیم‌گیری است (طالبیان و همکاران، ۱۳۸۷؛ فاضلی، ۱۳۸۹). کارخانجات متعددی در نواحی روستایی راه‌اندازی می‌شوند که منجر به مهاجرت ساکنان این مناطق می‌شوند. جلوگیری از احداث یک کارخانه که فرضاً موقعیت مکانی آن نامناسب تشخیص داده شود به مراتب آسان‌تر و اقتصادی‌تر از تغییر مکان و یا تعویض تکنولوژی آن پس از احداث است. چرا که ممکن است توازن‌های موجود در محیط روستا را برهم زده و زنجیره‌ای از پیامدهای ناخواسته یا پیش‌بینی نشده را در بر داشته باشد. بنابراین ارزیابی پیامدهای اجتماعی - اقتصادی حلقه‌ی مفقوده‌ی این فعالیت‌های توسعه‌ای می‌باشد. موفقیت یک اقدام توسعه‌ای در اغلب موارد مستلزم پیش‌زمینه‌ی اجتماعی - اقتصادی آن اقدام است (آپیه^۳، ۲۰۰۱). لذا مطالعات ارزیابی پیامد بایستی بخشی جدا ناشدنی از برنامه‌های توسعه باشد و در همه‌ی مراحل از آغاز تا پایان برنامه وجود داشته باشند.

1.Radpear
2. Floyand
3.Appiah- Opoku